

دلایل سرزندگی فضاهای عمومی ایتالیا در گذر تاریخ تا به امروز

زهرا بحرالعلومی

کارشناس ارشد معماری

Zahra.bahr@gmail.com

چکیده

بزرگترین عامل سرزندگی فضاهای جمعی، حضور مردم و تعامل اجتماعی آن‌ها با یکدیگر است و میدان از مهمترین فضاهای شهری است که از گذشته بستر شکل‌گیری زندگی اجتماعی بوده است. در واقع همه میدان‌های ایتالیا در گذشته، با رویکرد واحدی فضای جمعی و عمومی محسوب نمی‌شدند، بلکه براساس دوره زمانی ساخت آن مکان‌ها و رویکرد غالب در آن دوره، پویایی و سرزندگی خود را داشته‌اند. بطوری‌که به مرور زمان و در دوره‌های آینده بخاطر سیاست‌های مدیریت شهری که در مورد میادین تاریخی در ایتالیا صورت گرفته است به تداوم زندگی شهری در آن میادین منجر شده است و امروزه به عنوان فضاهای سرزنده شناخته می‌شوند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در گذشته عوامل تجمع و حضور مردم در میادین، با توجه به زمان ساخته شدن آن متغیر و متفاوت بوده است و امروزه این عوامل سیال هستند ولی نقش کالبد آن‌ها ثابت است. مطابق با یافته‌های این مقاله، پارادایم‌های تراکم مفید افراد در محیط، وجود عناصر خوانا، امنیت اجتماعی، تعاملات اجتماعی و حس تعلق به مکان در محیط شهری به عنوان عوامل تجمع مردم و سرزندگی در فضاهای عمومی بویژه میادین ایتالیاست.

واژگان کلیدی

فضاهای عمومی، سرزندگی، سیاست‌های مدیریت شهری، حافظه تاریخی شهر.

مقدمه

و مربوط به فضاهای شهری مطلوبی است که غنای روحانی و فرهنگی را ایجاد کرده و بازتاب می‌دهد. هانری لفور، سرزندگی و پویایی محیط شهری را وابسته به تجمع هویت و معنا در قالب زندگی هر روزه می‌داند (Stenberg, 1991). لذا باید توجه داشت هدف و موضوع این نوشتار تحلیل فضاها به مثابه فضای عمومی نیست بلکه وجه خاص ارزیابی دلایل سرزندگی در آنهاست. وجود حافظه تاریخی شهر یا افراد در فضاهای عمومی منعطفی همانند میادین ایتالیا می‌تواند یکی از دلایل اصلی سرزندگی این مکان‌ها در گذر تاریخ تا به امروز باشد. روش تحقیق به کارگرفته شده در این پژوهش توصیف تحلیلی و استدلال قیاسی است و روش جمع‌آوری اطلاعات مشاهده‌ای و میدانی است. نتیجه این پژوهش پس از تبیین معنای اصطلاحات حاضر، چند نمونه از میادین ایتالیا را هدف ارزیابی شاخصه‌های سرزندگی قرار می‌دهد.

فضاهای عمومی یک شهر، محل تجلی زندگی جمعی شهرها هستند که به دلیل ماهیت خود حق ورود و حضور هر قشر، سن، نژاد و صنفی را بدون هیچ‌گونه محدودیتی به عموم شهروندان می‌دهد و فضایی مناسب را برای گردهمایی و تجمع شهروندان فراهم می‌کند. هنگامی که فرد در کنار دیگران در یک مکان مشترک حضور دارد، امکان کسب تجربه مشاهده بین افراد از دنیای اطراف فراهم می‌شود و اتصالی با نسل‌های گذشته و یا حتی نسل‌های آینده برقرار می‌شود (مدنی پور، ۱۳۹۱: ۲۲۶). این اتفاق می‌تواند در فضاهایی چون میادین عمومی، پارک‌ها و یا سایر مکان‌های عمومی منعطف صورت گیرد از طرفی دیگر مفهوم سرزندگی در این مبحث جایگاه ویژه‌ای دارد. سرزندگی به سیستم شهری‌ای نسبت داده می‌شود که به سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و پیشرفت شخصی ساکنین کمک می‌کند

فضای عمومی^۱

شلوغی آن در اوقات مختلف روز و در بخش‌های مختلف است که در آن حضور تعداد قابل توجهی از افراد و تنوع آن‌ها (به لحاظ سن و جنس) در گستره زمانی وسیعی از روز که فعالیت‌هایشان عمدتاً به شکل انتخابی یا اجتماعی بروز می‌یابد به چشم می‌خورد (خستو، ۱۳۸۹: ۶۶).

«کوپن لینچ» در کتاب «سیمای شهر» نوشته است که شهر با عواملی از جمله آداب و رسوم، سنت‌ها، فرهنگ‌ها و مراسمی که همواره تعدادی، جمعی و یا گاهی اقشار کثیری از مردم را گرد هم می‌آورد، زنده و پویاست. بنابراین میادین اصلی شهر و فضاهایی که موقعیت انجام مراسم منطقه‌ای و ملی است، با نماد و سمبلی ملی یادآور خاطره‌ها و گذشته افراد است. این فضاها که اغلب با نمادهای شاخصی همراهند سال‌ها میزبان شهروندان و مراسم ایشان بوده و همواره خاطرات خوبی در ذهن‌ها بر جای گذاشته‌اند (زندیه، ۱۳۹۴). به عبارتی خوانایی در این فضاها وجود دارد. منظور از خوانایی یک شهر آن است که بتوان اجزای شهری را به آسانی شناخت و آن‌ها را در ذهن در قالبی به هم پیوسته به یکدیگر ارتباط داد (لینچ، ۱۳۸۳: ۹۴). خوانایی تأثیر انکارناپذیری در طراحی سازماندهی فضای کالبدی دارد و یکی از معیارهای مهم سرزندگی است. این موضوع به ویژه برای افراد بیگانه خیلی مهم است، چرا که آنها نیاز دارند بدون مقدمات قبلی به سرعت به درک مکان نائل آیند (میلر، ۱۳۷۹: ۱۳۹). این عناصر کالبدی نظیر پرچم‌ها، چمن‌ها، تقاطع‌ها، تابلوها، پنجره‌های مصور، ستون‌ها، دروازه‌ها، لبه‌ها، حریم‌ها و ... این علائم ما را از مالکیت، موقعیت، وابستگی به گروه‌ها، عملکردهای پنهانی، کالاها و خدمات، رفتار درست و بسیاری از چیزهای دیگر آگاه می‌سازد. این جزئی از

فضای عمومی مفهومی است که در سال‌های ۱۹۸۰ خصوصاً در اروپا به عنوان راه حلی برای بحران اجتماعی و شهری آن زمان که عبارت بود از بی‌معنا شدن ارزش‌ها، انزوایی گروه‌های اجتماعی و خشونت‌های رفتاری با هدف تسکین روابط اجتماعی و توسعه احساسات تعلق افراد به یک مجموعه مشترک، به میان آمد (منصوری، ۱۳۹۴: ۶۳). در واقع در فضاهای عمومی روابطی بین افراد شکل می‌گیرد که می‌توانند همدیگر را درک کنند و با هم مرتبط شوند.

فضای عمومی مکانی است که در آن می‌توان تجربه نسل‌های پیشین را نیز تجربه کرد؛ در همان خم کوچه که نسل‌های پیشین ایستاده بودند و به همان مکان کالبدی نگاه می‌کردند که ما نیز نگاه می‌کنیم. همین را می‌توان به نسل‌های آینده نیز که ممکن است تجربیات مشابهی را از طریق استمرار فضایی و سازمانی داشته باشند، تعمیم داد. بنابراین فضای عمومی یعنی «زمینه مشترکی که مردم در آن بتوانند فعالیت‌های عملکردی و آئینی را که منجر به پیوند بین‌شان می‌شود، انجام دهند» (مدنی پور، ۱۳۹۱: ۲۴۶).

سرزندگی فضاهای عمومی

سرزندگی فضاهای عمومی در فضایی که در تعامل شهر و شهروند شکل می‌گیرد اتفاق می‌افتد. این کیفیت محصولی نیست که با اقدامی دفعی و یکباره تولید شده باشد، بلکه فرایندی از آفرینش مستمر محسوب می‌شود (گلکار، ۱۳۸۶: ۶۶-۷۵). در لغت‌نامه شهرسازی رابرت کوان^۲، سرزندگی^۳ شهر، بازتاب

گونه‌ای باشد که پذیرای جمع کثیری از افراد باشد؛ به علاوه در نزدیکی مراکز خرده فروشی باشد به گونه‌ای که جاذب و تولیدکننده فعالیت پیاده شود.

اندازه مکان: اندازه یک فضای عمومی موفق باید به گونه‌ای باشد که گنجایش تفریحات جمعی و رویدادها را داشته باشد ولی نه آن قدر بزرگ که محصوریت فضا از بین رود.

برنامه‌ریزی مکان: ایجاد یک فضای زنده و دوستدار مردم هنگامی امکان‌پذیر است که اطراف آن مکان به وسیله مغازه‌های خرده‌فروشی، رستوران‌ها و کافه‌ها احاطه شده باشد.

طرح مکان: طراحی یک مکان باید ظرفیت فضا را برای جذب و مطابقت فعالیت‌ها افزایش دهد. در این رابطه به مواردی نظیر نشیمن‌گاه مناسب، کاربری منعطف، راحتی، سازگاری و کیفیت بالا در عین سادگی اشاره کرد. چارلز لاندری^۱، مفهوم سرزندگی را این گونه بررسی کرده؛ او ۹ معیار موثر را برای شناسایی یک شهر سرزنده و زیست‌پذیر برومی‌شمارد: تراکم مفید افراد، تنوع، دسترسی، ایمنی و امنیت، هویت و تمایز، خلاقیت، ارتباط و تشریک مساعی، ظرفیت زمانی و رقابت (خستو، ۱۳۸۹: ۶۶).

با توجه به مطالب فوق که نظریه پردازان بیان کرده‌اند می‌توان چنین نتیجه گرفت که برخی از عوامل در این دیدگاه‌ها بطور

معنی است که خوانایی نامیده می‌شود. یکی دیگر از راه‌ها برای فراهم کردن یک محیط سرزنده و پویا، ایجاد حس تعلق به مکان است که متضمن جریانی است که مردم بتوانند به تناسب فرصت‌های متفاوت، از تجربیات حسی متفاوت برخوردار شوند (قاسمی اصفهانی، ۱۳۸۳: ۹۸).

وجود امنیت در مکان‌های عمومی از دیگر عوامل مهم در افزایش جذابیت و سرزندگی فضاهاست که یک معیار کیفی بوده که سبب ارتقای کیفیت محیط می‌شود که بر پایه اصول متعددی در یک جامعه پدیدار و استمرار می‌یابد (Carmona, 2003: 101).

سرزندگی به این معنی است که به چه میزان از فضاهای عمومی استفاده می‌شود و قابلیت تحرک و انعطاف در آنها وجود دارد (مطلایی و رنجبر، ۱۳۸۹: ۲). از مشخصات فضاهای عمومی منعطف^۲ این است که از قبل برنامه‌ریزی نشده‌اند و شهروندان برای استفاده از آن‌ها آزادی انتخاب دارند و فرصت‌هایی برای تفریح و تعاملات اجتماعی ایجاد می‌کنند و خارج از برنامه روزانه زندگی مردم قرار می‌گیرند (عزیزی، ۱۳۹۱: ۲۰). «پامیر»^۳ در کتاب «خلق یک مرکز شهری پر جنب‌وجوش»، عوامل موثر بر یک مکان عمومی موفق و پر جنب‌وجوش را این چنین معرفی می‌نماید:

موقعیت مکان: جایگاه یک فضای عمومی موفق بایستی به

جدول ۱. معیارهای نظریه‌پردازان معاصر در شناسایی و ایجاد سرزندگی در مکان‌های عمومی. مأخذ: نگارنده.

نام نظریه‌پرداز	عوامل و معیارهای سرزندگی در مکان‌های عمومی
چارلز لاندری	تراکم مفید افراد / تنوع / دسترسی / ایمنی و امنیت / هویت و تمایز / خلاقیت / ارتباط و تشریک مساعی / ظرفیت زمانی / رقابت
کوبین لینچ	حضور طولانی مردم در محیط انجام مراسم منطقه‌ای و ملی در محیط وجود اجزای شهری خاص در هر منطقه و شناخت آسان آنها (خوانایی) وجود امنیت در هر زمان در محیط (امنیت اجتماعی) تقویت خاطره جمعی و ادراک شهروندان در محیط (حس تعلق به محیط)
سام میلر	برقراری ارتباط صحیح با عناصر کالبدی محیط برای درک مکان (خوانایی محیط)
کارمونا	حضور افراد مختلف و شلوغی در هر زمان در محیط (تعاملات اجتماعی) وجود امنیت اجتماعی در محیط
پامیر	پذیرای جمع کثیری از افراد جاذب و تولیدکننده فعالیت پیاده ایجاد فعالیت‌های تجاری در اطراف آن، به خصوص خدمات خوراکی طراحی عناصر فضا مناسب با ظرفیت فضا اندازه مکان به حدی که محصوریت فضا از بین نرود
نجمه مطلائی	آزادی انتخاب شهروندان در استفاده از محیط (فضای منعطف) ایجاد فرصت مناسبی در محیط برای تفریح و تعاملات اجتماعی انجام فعالیت‌هایی بدون تحریک و برنامه‌ریزی رسمی (تعاملات اجتماعی)
مروارید قاسمی اصفهانی	ایجاد حس تعلق به مکان
محمد تقی رهنمایی	حضور مردم در محیط جذابیت محیط (حس تعلق به مکان) اثرگذاری محیط بر ذهن انسان (خوانایی)

مکان یابی میدان‌ها بر عهده دارند. به رغم تخصصی شدن فضا و جداسازی آنها از نظر عملکردی، از فضای عمومی برای زندگی عمومی به شدت استفاده می‌شد. میدان شهر با فواره‌ها، یادبودها، مجسمه‌ها و سایر کارهای هنری تزیین شده و برای جشن‌های عمومی، رژه و تبادل کالا و خدمات‌رسانی مورد استفاده قرار می‌گرفت (همان: ۲۲۵).

۳- در دورهٔ رنسانس در اوایل قرن شانزدهم، وحدت جامعهٔ دینی غرب در هم شکست، و عصر مدرن را به ارومغان آورد و بزرگ‌ترین دستاورد آن در نگاه انسان به جهان بود (همان: ۱۴۷). در دوران رنسانس، تقارن و توازن دوران رومی‌ها مجدداً احیا شد و بقول آلبرتی (۱۹۸۸) «میدان چیزی جز یک تقاطع بزرگ شده نیست که فضایی را برای عرضه کالا و نمایش بازی (شامل تئاتر، سیرک و استادیوم گلا دیاتورها) فراهم می‌کرد، چیزی نیست به غیر از میدانی که با پله محصور شده باشد» (همان: ۲۲۷). بنابراین میدان اروپا در گذشته، گاهی به صورت مکانی برای عرضه کالا بوده و زمانی فضایی حکومتی و دیوانی و یا مذهبی داشته‌است، در واقع می‌توان سه نوع رویکرد غالب را براساس دورهٔ زمانی ساخت میدان، در نظر گرفت. این سه رویکرد عبارت‌است از: ۱- رویکرد حکومتی ۲- رویکرد مذهبی ۳- رویکرد فرهنگی اجتماعی (انسانی).

سیاست‌گذاری طراحی میداین ایتالیا در دوره معاصر

در دوره‌های بعد، به مرور زمان بسیاری از میدان‌های قدیمی با سنتی غنی و با بناهای تاریخی، به علت کم توجهی، به تقاطع‌های ترافیکی مبتذل یا پارکینگ‌هایی بی‌روح و ملال‌آور مبدل شدند و در اوایل دههٔ ۷۰ قرن بیستم، یک تغییر الگو به اهداف جدید و جریان‌هایی برای آزادسازی فضای شهری قدیم منجر شد. در پی آن اقداماتی برای اصلاح، بازسازی و مرومت فضای باز عمومی یعنی میدان‌های عمومی و معابر صورت گرفت (کنیرش، ۱۳۹۲: ۹۵). این شهرسازی و سیاست‌گذاری‌های مدیریت شهری، از تخریب تعداد زیادی از میدان‌های مهم شهری جلوگیری کرد و آن‌ها را حفظ کرد و حساسیت شدیدی را نسبت به طراحی شهری مناسب‌تر نیز برانگیخت که این موضوع شامل بهبود کیفیت زندگی شهری نیز می‌شد (همان: ۱۰۳). بدین ترتیب برای اینکه شهرها به محیطی سرزنده، منحصر بفرد و با هویت بازگردانده شود، نیاز به طراحی و ایجاد فضای خالی و مکان‌هایی برای گذراندن اوقات، تفکر، تماشا و در خود فرو رفتن، همانند قرن‌ها قبل، به شدت احساس شد.

در حال حاضر برای دستیابی شهروندان به محیط شهری، صحبت از استانداردسازی برای کیفیت جدید شهر است که محدوده‌های مسکونی و تجاری را با طراحی فضاهای عمومی و خصوصی و میدان‌ها شکل داده و فضای باز عمومی را در مرکز ثقل آن قرار

مشترک وجود دارند و به جمع‌بندی کلی با توجه به معیارهای مذکور در متن و جدول ۱ حاصل می‌شود که **معیارهای ایجاد و شناسایی محیط‌های سرزنده** عبارت است از:

- ۱- تراکم مفید افراد در محیط (حضور مردم)، ۲- وجود حافظهٔ تاریخی و هویت در فضا، ۳- ایجاد خوانایی برای هر محیط، ۴- ایجاد امنیت اجتماعی، ۵- وجود تعاملات اجتماعی در محیط، ۶- حس تعلق به فضا.

میدان شهری

میدان‌ها بخشی از فرهنگ و تمدن شهری محسوب می‌شوند و از مهمترین فضاهای عمومی شهری هستند که از دیرباز بستر شکل‌گیری زندگی اجتماعی بوده و همواره به عنوان صحنهٔ زندگی اجتماعی، کارکردهای گوناگون و چندگانه داشته‌اند.

کوبین لینچ، میداین در کشورهای غربی را مکان‌های تجمع فعالیت تعریف می‌کند که در قلب فضاهای فشرده شهری جای دارند، به صورت پیاده و محصور میان ساختمان‌های پرتراکم در حاشیه خیابان‌ها یا در ارتباط با آن‌ها هستند، باعث جذب گروه‌های مختلف مردم می‌شوند و امکانات لازم را برای تعاملات اجتماعی مهیا می‌کنند (سلطان‌زاده، ۱۳۸۵: ۸۶).

تاریخچه و رویکرد شکل‌گیری میداین ایتالیا

خیلی پیش‌تر از شکل‌گیری خیابان مدرن، از دوران روم باستان «میدان» بود که نقش اصلی را در زندگی شهری آن زمان ایفا می‌کرد. میدان، Piazza (در ایتالیایی) و یا Square (در انگلیسی) به فضاهای بازی اطلاق می‌شد که محل شکل‌گیری تجمع‌های اجتماعی بود. با بررسی سیر تاریخی طراحی میدان در شهرهای کهن، مشاهده می‌شود که میداین ایتالیا در دوره‌های تاریخی برحسب ضرورت مکانی و زمانی، نقش و عملکردهای مختلفی به خود گرفته‌است. این دوره‌ها عبارت است از: ۱- روم باستان، ۲- قرون وسطی و ۳- رنسانس.

۱- در دورهٔ روم باستان میدان یا فوروم^۷ برای مردم مکانی جذاب بود که رقابت‌های قهرمانی، مسابقه‌ها، بازی‌ها و برپایی بازارها مردم را به خود جذب می‌کرد (کنیرش، ۱۳۹۲: ۲۳). میدان رومی در هر حالتی که ساخته می‌شد کارکرد فضای باز شهری خود را از دست نمی‌داد و مرکز فعالیت‌های مذهبی، اقتصادی و اداری و قلب تپندهٔ شهرهای رومی به شمار می‌رفت و شکل کوچک شده‌ای از مرکز امپراتوری روم به‌شمار می‌رفت (بانی مسعود، ۱۳۹۰: ۷۶).

۲- در دورهٔ قرون وسطی که از سده‌های ۱۰ و ۱۱ آغاز می‌شود، فئودالیسم و کلیسا دو عنصر اصلی به شمار می‌روند که مناسبات هریک، آثار معینی در شهرها بر جای گذاشته‌است. عناصر اصلی و مهم شهرها در این دوره عبارت است از: فضاهای مذهبی، فضای تجاری و فضای حکومتی که نقش مهمی را در سازماندهی و

شهر به همراه می‌آورد (لشکری، ۱۳۹۰).
 با بررسی سیر تاریخی میدان از شهرهای کهن تاکنون، مشاهده می‌شود که رفته رفته میدان نقش مؤثری در مجموعه اندام‌های شهری یافته و تأثیرات زیادی را بر شکل‌گیری و سازماندهی فضایی شهر نسبت به دوره‌های تاریخی مختلف، به انجام رسانده است.

• میدان ناوونا، روم^۱

این میدان در مرکز شهر روم پایتخت کشور ایتالیا قرار دارد و قدیمی‌ترین میدان محصور شده^۲ مربوط به روم باستان است. این مکان از دوره روم باستان تا ۸۶ سال بعد از میلاد، بصورت آرنا^۳ بوده است و بعد از آن یعنی در قرن ۱۵ میلادی، بازار عمومی و میدان ویژه برگزاری جشن‌ها بود. در دوره باروک این میدان به صحنه نمایش جشن‌های شهر روم تبدیل و میدان به مکانی آرومانی و دلپذیر برای سکونت و گردش رومی‌ها تبدیل شد (کنیرش، ۱۳۹۲: ۱۷-۱۶). امروزه هر ساله در شب پنجم ژانویه جشن بفا^۴ در این میدان انجام می‌شود و این میدان دارای تعداد زیادی قهوه‌خانه و رستوران است و در طول ساعات مختلف روز هنرومندان، نقاشان و آکروبات‌بازان و تردستان آنجا هستند. جشن‌های بازی آب و کارناوال‌های دیدنی در میدان ناوونا، بسیار مشهورند. در ضلع غربی میدان، کلیسای سانتا نیزه^۵ و کاخ پامفیلی^۶ قرار دارد. با سکونت خانواده پامفیلی و احداث کاخ‌ها در میدان ناوونا، این میدان به بهترین مکان برای اقامت در شهر روم تبدیل شد، به طوری که اقامت یا گردش در آن رواج یافت. امروزه در میدان، جهانگردان، ساکنان محلی، فروشندگان و هنرومندان در بازی‌ها و جشن‌ها حضور فعال دارند (تصویر ۱)؛ (جدول ۲).

• میدان دل کامپیدولیو^۷ کاپیتول (روم)

تپه کاپیتول، یکی از هفت تپه‌ای است که روم بر روی آن‌ها

دهند. از این رو میدان‌های شهری باید با محیط اطراف، زمینه و تاریخ خود ارتباط برقرار کنند، زیرا خاطرات هویت را ایجاد می‌کنند و میدان به عنوان مکانی جغرافیایی، به طور مستقیم به هویت مکان وابسته است (همان: ۱۲۵).

سرزندگی در برخی از میادین ایتالیا

برای شناسایی سرزندگی و پویایی میادین شهری امروز ایتالیا که جزئی از فضاهای عمومی منعطف و رهای شهری محسوب می‌شوند، باید به بررسی فعالیت‌هایی که در آنجا اتفاق می‌افتد پرداخت. فعالیت‌های متنوعی شامل دو دسته فعال و غیرفعال در آن، انجام می‌پذیرند. از جمله کارهای دسته فعال می‌توان به ورزش‌ها و بازی‌هایی با توپ، دویدن، قدم‌زدن، دوچرخه‌سواری و اسب‌سواری اشاره کرد. از جمله کارهای گروه غیرفعال نیز می‌توان به استراحت‌کردن، خواندن، حمام‌آفتاب‌گرفتن، خریدکردن و غذاخوردن اشاره کرد (عزیزی، ۱۳۹۱: ۲۰). در کنار این فعالیت‌های متنوع و برنامه‌ریزی نشده، یادمان‌ها و یادبودهای تاریخی متنوعی نیز در این میادین به چشم می‌خورد که ناظر به حافظه فردی و جمعی نظیر شاه‌ها، ملکه‌ها و جنگ‌ها و درگیری‌ها هستند. بناهای یادبود که در فضاهای عمومی منعطف واقع شده‌اند، در وجود آوردن حس ماندگاری، ایجاد مکان و توسعه رفتارهای جمعی و فردی نقش بسزایی دارند زیرا حافظه جمعی به تنهایی قابلیت انتقال به نسل‌های آینده را ندارند و این عناصر فیزیکی خاطره‌انگیز نظیر یادمان‌ها هستند که به عنوان ابزاری برای بازتولید حافظه در شهر نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کنند.

همچنین پیاده‌روی و حضور طولانی‌تر مردم در میادین شهری، علاوه بر پویایی فضا، به کشف ارزش‌ها و جاذبه‌های نهفته در محیط و افزایش ادراک انسان می‌انجامد و احساسی از اطمینان، هویت، تداوم تاریخی و فرهنگی و حیات اجتماعی را برای ساکنین

جدول ۲. عوامل سرزندگی میدان ناوونا (روم) براساس نظر صاحب‌نظران و مشاهدات میدانی. مأخذ: نگارنده.

عوامل مهم سرزندگی						نام میدان
حس تعلق به مکان	تعاملات اجتماعی	امنیت اجتماعی	عوامل خوانایی محیط	هویت و حافظه تاریخی	تراکم مفید افراد در محیط	
- جشن کارناوال - جشن بازی آب	- رستوران - قهوه‌خانه - بازار-اقتصاد خرد	- دارای امنیت اجتماعی	- وجود چشمه‌ها - وجود آب‌نماها - حضور نقاشان - حضور تردستان - کالسکه‌سواری - فضاهای مکت/ حرکت	- قدیمی‌ترین میدان محصور شده - وجود کلیسا سانتا نیزه - وجود کاخ پامفیلی	- دارای تجمع افراد محلی و جهانگردان در ساعات مختلف شبانه روز	ناوونا (رم) (مربوط به دوره روم باستان)

تصویر ۱. پویایی در میدان ناوونا در روم. عکس: زهرا بحرالعلومی، ۱۳۹۴.

فضای خارجی بسیار پویا، مطرح است. این میدان الهام گرفته شده از سیاست است تا مذهب و در محور کلیسای جامع و کاخ سناتورها قرار دارد و برای مناسبت های رسمی ایجاد شده است، در دو جبهه دیگر میدان، موزه کاپیتول (کاخ نو سابق) و کاخ هنرستان موسیقی (کاخ شهرداری سابق) قرار دارد. در واقع میکس آنژ با تغییر دادن شکل کامپیدولیو در روم اولین مجموعه میدان بسته و اولین میدان جمعی کامل را در عصر جدید به وجود آورد (همان: ۱۵)؛ (جدول ۳)؛ (تصویر ۲).

• میدان دل کامپو^{۱۳}، سیه‌نا

شکل اصلی این میدان، نیم دایره‌ای و صدف‌گونه فضای باز، به

ساخته شده بود و بیشتر خاطره روم باستان را به یاد می‌آورد (همان: ۴۷). در قرون وسطی قلعه‌ای در آنجا ساخته شد و بعدها بازار و محل شورای شهر، قصر سناتورها و میدان ایجاد شد که به سوی میدان مارس باز بود و به سمت شهر قرون وسطایی جدید و فوروم به حالتی غیردوستانه پشت کرده بود. در تمام دوران قرون وسطی، این تپه صحنه بسیاری از حوادث سیاسی بود. در اواسط قرن پانزدهم، روی تپه کاپیتول طرح مناسبی به اجرا گذاشته شد که مصالح و رنگ پوشش کفسازی، این اثر را تقویت می‌کرد. در قرن شانزدهم، این میدان صحنه‌ای برای برگزاری رخدادهای رسمی و همچنین مراسم و گردهمایی‌های جمعی شد (همان: ۵۰-۵۱). این میدان شاهکاری کاملاً هنرومندانه است که به عنوان

جدول ۳. عوامل سرزندگی میدان دل کامپیدولیو (روم) براساس نظر صاحب نظران و مشاهدات میدانی. مأخذ: نگارنده.

عوامل مهم سرزندگی						نام میدان
حس تعلق به مکان	تعاملات اجتماعی	امنیت اجتماعی	عوامل خوانایی محیط	هویت و حافظه تاریخی	تراکم مفید افراد در محیط	
- وجود موزه - منظرگاه	- رژه دسته جمعی در مناسبت‌های خاص	- قلب سیاسی روم که دارای امنیت است.	- پله‌های ورود به میدان - مجسمه‌ها - فضاهای مکت/ حرکت - نوع پوشش و کفسازی - طرح کفسازی محیط	- پیکره برنزی در میدان - مجسمه‌های روم باستان - وجود دو کاخ قدیمی نظرگاهی به فوروم - در محور کلیسای جامع قرار دارد	- دارای تجمع افراد محلی و جهانگردان در ساعات مختلف شبانه روز	دل کامپیدولیو (رم) (مربوط به دوره قرون وسطی، گوتیک)

تصویر ۲. پویایی در میدان کاپیتول در روم. عکس: زهرا بحرالعلومی، ۱۳۹۴.

اسب دوانی^۴ سنتی رایج شد و از سال ۱۶۵۶ هر ساله در آن مسابقه انجام می‌گیرد و تا به امروز هم ادامه دارد، یک مسابقه خطرناک و پرشور اسب‌دوانی که هر ساله بخاطرش جشنی در سراسر میدان سیه‌نا و جمعیت آنجا را باهم و کل شهر پیوند می‌دهد. بنابراین میدان کامپو نشانه شهری پرتحرک و مستقل است و تا ابد کانون و مرکز انکارناپذیر زندگی اجتماعی باقی‌می‌ماند. امروزه میدان دل کامپو به‌صورت آلفی‌تئاتر عمومی بزرگی به‌نظر می‌رسد، قهوه‌خانه‌ها، رستوران‌ها و غذاخوری‌ها، همه حاشیه بالای میدان را

نقشه‌ای از سال ۱۲۱۸ باز می‌گردد. زمانی که سیه‌نا مستعمره روم بود و در محل فعلی میدان دل کامپو، فوروم قرار داشت. در این گودی دره، جایی که سه خیابان به هم می‌رسند، بعدها یک بازار به‌وجود آمد که محلی به‌عنوان میعادگاه و شبیه به نخستین فوروم در روم بود. در سال‌های ۱۳۰۹-۱۲۸۸ کاخ شهر با الگویی از دوران گوتیک در این میدان احداث شد (همان: ۲۵). در مدت ۵۰ سال، کل مجموعه میدان قرون وسطایی ایجاد شد که با تکیه بر پویایی و تضاد بین عناصر طراحی افقی و عمودی بی‌نظیرش، تجربه می‌شود (همان: ۲۷). در قرون وسطی مسابقه

جدول ۴. عوامل سرزندگی میدان دل کامپو (سیه‌نا) براساس نظر صاحب‌نظران و مشاهدات میدانی. مأخذ: نگارنده.

عوامل مهم سرزندگی						نام میدان
حس تعلق به مکان	تعاملات اجتماعی	امنیت اجتماعی	عوامل خوانایی محیط	هویت و حافظه تاریخی	تراکم مفید افراد در محیط	
<ul style="list-style-type: none"> - مسابقه اسبدوانی - جشن‌های محله - وجود کاخ موزه - میدان محلی برای استراحت و نشستن - فضایی سرشار از تحرک و امنیت 	<ul style="list-style-type: none"> - رستوران‌ها - قهوه‌خانه - وجود بازارهای خرد 	<ul style="list-style-type: none"> فضایی دارای امنیت اجتماعی 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود چشمه در میدان - شیب زمین به سمت کاخ - وجود کاخ مردم - نوع سنگفرش میدان - ایجاد فضای مکث/حرکت - وجود کاخ موزه - وجود بالکن‌ها و لژها در حاشیه بالای میدان 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود کاخ شهر - این مکان در گذشته فوروم بوده - برگزاری جشن و مسابقه اسبدوانی palio سنتی از گذشته تا امروز 	<ul style="list-style-type: none"> - دارای تجمع افراد بومی و جهانگردان و فروشندگان در ساعات مختلف شبانه‌روز 	<p>دل کامپو (سیه‌نا)</p> <p>(مربوط به دوره قرون وسطی، گوتیک)</p>

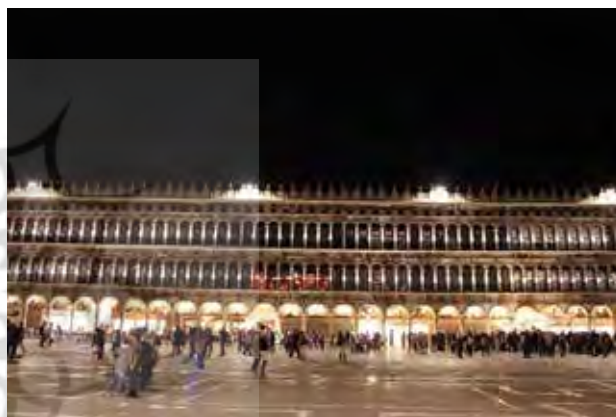
مانند لژها و بالکن های تماشاخانه احاطه کرده‌اند و افراد بومی و بازدیدکنندگان در اطراف پرسه می‌زنند، با هم گفتگو می‌کنند و در هوای گرم بعدازظهر مثل اینکه روی چمن نشسته‌اند، روی سنگفرش خیابان می‌نشینند (تصویر ۳)؛ (جدول ۴).

• میدان سن مارکو^۵، ونیز

میدان سن مارکو پروماینه‌ترین و در عین حال جسورانه‌ترین نمونه یک مجموعه میدان در اوایل نیمه قرن شانزدهم پدید آمد. در دوران عالی رنسانس این میدان نوسازی شده و به عنوان دروازه رسمی ورودی شهر طراحی شد. این میدان مانند میدان کاپیتول به صورت فضایی برای استقبال دولتمردان کشورها انتخاب شد. انتقال کلیسا به فضای میدان باسیلیکا و ضمیمه کردن آن به میدان، تسلط اثر بنا را تشدید می‌کند (همان: ۵۲) و میدان سن مارکو فضای جلوی باسیلیکا را ایجاد می‌کند. توسعه طرح میدان سن مارکو با ایجاد کتابخانه و بنای شهرداری در بخش جنوبی میدان در اواخر قرن شانزدهم به پایان رسید. امروزه تعداد زیادی میز و صندلی به صورت منظم و مرتب برای بازدیدکنندگان بین المللی چیده شده است و شور و شوق شیفتگی و جذابیت میدان سن مارکو همچنان باقی مانده است. در اطراف این میدان قهوه خانه‌ها، رستوران‌هایی با موسیقی زنده و مغازه‌هایی برای خرید قرار دارند (جدول ۵).

تصویر ۳. پویایی در میدان دل کامپو در سیه نا، عکس: زهرا بحرالعلومی، ۱۳۹۴.

تصویر ۴. پویایی در میدان سن مارکو در ونیز، عکس: زهرا بحرالعلومی، ۱۳۹۴.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پایان‌کار علوم انسانی

جدول ۵. عوامل سرزندگی میدان سن مارکو (ونیز) براساس مشاهدات میدانی. مأخذ: نگارنده.

عوامل مهم سرزندگی					نام میدان
حس تعلق به مکان	تعاملات اجتماعی	امنیت اجتماعی	عوامل خوانایی محیط	هویت و حافظه تاریخی	تراکم مفید افراد در محیط
- رژه مراسم مذهبی و سنتی در ایامی خاص	- وجود مغازه‌ها - رستوران - قهوه‌خانه - حضور خوانندگان مختلف - حضور دستفروش‌ها	فضایی دارای امنیت اجتماعی	- نماهای یکسان و منظم در اطراف میدان - دروازه ورودی شهر - حضور تردستان - وجود تعداد زیاد میز و صندلی در میدان بصورت منظم - وجود کلیسا و مجسمه‌های نمای آن	- در گذشته به عنوان دروازه ورودی شهر بوده - وجود باسیلیکا از گذشته	دارای تجمع زیاد جهانگردان و فروشندگان در ساعات مختلف شبانه روز
					(مربوط به دوره رنسانس)

نتیجه گیری

مکان هایی می شوند که حافظه تاریخی آن مکان ها نقش مهمی را در ایجاد سرزندگی و پویایی ایجاد می کنند و حفظ کردن آن تاریخ، هویت یک جامعه را بوجود می آورد که این اتفاق با ایجاد یک سری از فعالیت ها مانند ایجاد خوانایی و ایجاد امنیت و تعاملات اجتماعی در آن محیط به وقوع می پیوندد.

امروزه سیاست و تدبیر مدیریت شهری در برخورد با میادین تاریخی در ایتالیا باعث شده است که کالبد تاریخی این میادین از گذشته حفظ شود و فضاهای آن ها خرد نشوند، بنابراین حافظه تاریخی در این مکان ها باقی مانده و افراد می توانند حال و هوای نسل های پیشین را تجربه و حس کنند و با انجام فعالیت های عملکردی و آیینی باعث ایجاد پیوند بین حال و گذشته شوند، به این تدابیر که به تداوم زندگی شهری در آنجا انجامیده و بخاطر فعالیت های متنوعی که متناسب با زمان حال در این میادین انجام می گیرد همانند انجام کارهای هنری و تردستی، برگزاری مسابقات و جشن های باستانی و حضور فضاهای خدماتی و رستوران هایی در اطراف میادین، که تمام این موارد در سایه امنیت اجتماعی برای افراد جامعه و توریست ها رخ خواهند داد، به عنوان فضاهای سرزنده و پویا شناخته شوند.

با توجه به بررسی های میدانی انجام شده در خصوص برخی از میادین کشور ایتالیا می توان گفت که پویایی و سرزندگی این میادین در دوران گذشته وجود داشته و تا به امروز حفظ شده است و فقط عوامل بوجود آورنده آن ها با یکدیگر متفاوت بوده و یا به عبارتی عملکرد آن ها از گذشته تا حال تغییر کرده است.

میادین در دوره های مختلف تاریخ روم، با رویکردهای متفاوتی پویا و سرزنده بودند که این تفاوت بخاطر نوع نظام رفتاری ای بود که در آن زمان حاکم بود و هرکدام براساس دوره تاریخی که در آن واقع بودند با رویکردهای متفاوتی ایجاد شده بودند. به عنوان مثال در دوره روم باستان، رویکرد غالب شکل گیری میادین، حکومتی بود و میادین غالباً بخاطر فعالیت هایی که از طرف دولت برای مردم ایجاد می شد سرزنده و پویا بودند. در دوره قرون وسطی و گوتیک که فئودالیسم و کلیسا دو عنصر اصلی به شمار می رفتند، اغلب میادین بخاطر فعالیت های مذهبی مردم ایجاد می شدند و با گذشت زمان در دوره رنسانس و بعد از آن وحدت جامعه دینی، غرب را درهم شکست و عصر مدرن را به ارومغان آورد و قدرت جامعه و عامل پویایی بدست افراد اجتماع می افتد و نظام جامعه صد در صد اجتماعی و انسانی می شود و میادین تبدیل به

پی نوشت

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی «گردشگری فرهنگ شهری» است که در سال ۱۳۹۴ به مسئولیت آقای دکتر سیدامیر منصوری در پژوهشکده نظر انجام گرفته و نگارنده به عنوان همکار طرح در سفر مطالعاتی و برداشت های میدانی طرح مذکور به مدت ۱۸ روز به اروپای غربی (فرانسه- ایتالیا) مشارکت داشته است.

۱. Public space

۲. Robert Cowan

۳. vitality

۴. Flexible public space

۵. Paumier

۶. Charles Landry

۷. Forum

۸. Piazza Navona

۹. Arena آرنه = محوطه گودی که برای نبرد در سیرکها، آمفی تاترها و میدان های ورزش ایجاد می شد.

۱۰. Sant Agnese

۱۱. Pamphili

۱۲. Piazza Campidoglio

۱۳. The Piazza Del Campo

۱۴. Palio

۱۵. The Piazza San Marco

فهرست منابع

- بانی مسعود، امیر. (۱۳۹۰). معماری غرب ریشه‌ها و مفاهیم. تهران : نشر هنر معماری قرن.
- خستو، مریم و سعیدی رضوانی، نوید. (۱۳۸۹). عوامل موثر بر سرزندگی فضاهای شهری. فصلنامه هویت شهر. ۴(۶) : ۶۳-۷۴
- زندیه، مهدی. (۱۳۹۴). نمادهای شهری یادآور فرهنگ‌ها، سنت‌ها و خاطرات جمعی. تهران : زیباسازی شهر تهران.
- سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۸۵). فضای شهری در بافت‌های تاریخی. تهران : دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- عزیزی، شادی. (۱۳۹۱). بازتولید حافظه شهر در اراضی قلعه مرغی بررسی ظرفیت‌های شکل‌گیری یادمان‌ها و یادبودها در فضای عمومی رها و منعطف، ویژه‌نامه زیباسازی شهر تهران در خصوص یادمان شهری. ۴(۲۳).
- قاسمی اصفهانی، مروارید. (۱۳۸۳). اهل کجا هستیم؟ هویت بخشی به بافت‌های مسکونی. تهران : انتشارات روزنه.
- کنیرش، یورگن. (۱۳۹۲). میدان‌های شهری معماری و طراحی فضاهای باز. ترجمه : فریدون قریب. تهران : دانشگاه تهران.
- گلکار، کوروش. (۱۳۸۶). مفهوم کیفیت سرزندگی در طراحی شهری. صفحه، ۱۶ (۴۴) : ۶۶-۷۵.
- لشکری، الهام و خلیج، مهرشاد. (۱۳۹۰). پیاده‌راه عرصه‌ای برای خلق سرزندگی، هویت و خاطره جمعی (نمونه موردی: کوچه مروی تهران). همایش بین‌المللی زندگی پیاده در شهر. تهران :
- سازمان زیباسازی شهر تهران.
- لینچ، کوین. (۱۳۸۳). سیمای شهر، ترجمه : منوچهر مزینی. تهران : انتشارات دانشگاه تهران.
- مدنی‌پور، علی. (۱۳۹۱). فضاهای عمومی و خصوصی شهر. تهران : دانشگاه تهران.
- مطالایی، نجمه و رنجبر، ابراهیم. (۱۳۸۹). مدیریت کیفی فضای جمعی، میدان ترافالگار لندن، الگوی مدیریت کیفی فضای جمعی، مجله منظر، ۲(۷) : ۳۱-۳۳.
- منصوری، مریم‌السادات. (۱۳۹۴). زیباشناسی فضای جمعی، ارزیابی زیبایی در سه فضای شهر تهران، مجله منظر، ۳۰ (۶۳) : ۶۲-۶۹.
- میلر، سام. (۱۳۷۹). روند طراحی. ترجمه : محمد احمدی نژاد و مهرنوش فخارزاده. تهران : نشر خاک.
- Stenberg, E., (1991). An Integrative Theory Of Urban Design, *Journal Of American Planning Association (JAPA)*, 66(3) : 256-278.
- Carmona, M., (2003). *Public places, Urban spaces*. Architectural press.
- Paumier, C, Y. (2007). *Creating a Vibrant City Center*. Washington : Urban Land Institute.